

Љубомир ЗУКОВИЋ*

КАЊОШ И ЉУБИША

Сажетак: Последњих година књижевно дело Стефана Митрова Љубише све више и све успешније се проучава и осветљава, али је остало још сасвим довољно простора и разлога за нове трагачке напоре, па и друкчије виђење неких његових битних, пре свега, животних, а онда и стваралачких опредељења. Колико је и како Љубиша узимао грађу из усмене традиције, на који ју је начин дограђивао и уграђивао у своје књижевно дело; како је фраза пучког красно-речја оплодила његово приповедање — о свему томе се може још непосредније, са очигледнијим доказима, говорити. Уз то, посебну пажњу ваља обратити на историјску заснованост Љубишиних приповедака, јер нас и подаци које смо у овом тексту саопштили упозоравају да је он, осим тога што је био пажљив и уман слушалац легенди и предања, налазио времена и интереса да завири и у архиве у којима су сачувани најјаснији трагови историјских збивања и мена.

Кључне речи: *С. М. Љубиша, Кањош Мацеџоновић, анализа, традиција, историја, стварност, имитација, њеме, ејика, херојика, мудрост, довиљивост*

Приповетка *Кањош Мацеџоновић* једно је од најнеобичнијих и по многим најбољих штива у књижевном опусу Стефана Митрова Љубише јер, како ћемо видети, та прича представља умногоме особен вид његовог стваралачког поступка и уметничког домања. У науци је већ уочено и истакнуто да писац није случајно баш ово дело означио као *џричу*, док за друга вели да су *џријовијесџи*, или, ређе, не ставља испред њих никакву ознаку. Делом можда и због тога, тек изречено је и мишљење да је ова приповетка „настала на основу паштровске легенде“, док су све друге Љубишине приповетке, ма колико да у себи садрже легенду, засноване у првом реду на неком „повијесном догађају сачуваном и у историји и

---

* Академик Љубомир Зуковић, Академија наука и умјетности Републике Српске

у народном предању“. Из тога је онда уследио и закључак да је писац имао посебне разлоге за „издвајање ‘Кањоша Мацедоновића’ из оквира приповијести“, и његово стављање под ознаку *йрича*.

Овакав утисак био је несумњиво ојачан и дуготрајним, али посве безуспешним, настојањима да се у усменом предању Љубишиног краја, односно у сачуваним историјским записима из петнаестог века открије и препозна главни јунак ове приче, лице по коме је она и наслов добила, дакле — *Кањош Мацедоновић*. Те напоре и све оно што су они донедавно успели да открију и изнесу на светлост пред радознало око књижевних историчара и поштовалаца Љубишиног дела овако је сумирао један од посленика на проучавању његовог живота и рада: „Осим у Љубишиној причи ‘Кањош Мацедоновић’, објављеној прво 1870, ни у једном историјском документу или народном предању о Паштровићима не спомиње се као лично име Кањош, нити Мацедоновић као презиме.“ Уследио је закључак „да је Кањош Мацедоновић потпуно легендарна фигура и да је, према томе, Љубиша ову фолклорну творевину креативно изградио и општељудски осмислио“.

Тако се о томе и мислило и писало до пре коју годину дана, али је писац ових редова у прилици да сразмерно лако и брзо докаже да је то било погрешно. То нам омогућава једно откриће до којег смо сами дошли. О каквом је открићу, заправо реч? — Реч је о томе да смо се нашли у ретко срећним околностима да подацима у којима се не може сумњати докажемо да је у Паштровићима у временском оквиру у којем се дешава радња Љубишине приче *Кањош Мацедоновић* живела особа с управо таквим личним именом, а можда и презименом, иако му то презиме, очигледно, није било и једино. Потом је сасвим извесно да је управо Кањош био један од истакнутих паштровских племића, првак једног од дванаест паштровских племена, и да је, најзад, у том својству и ставио свој потпис на онај познати уговор између Млечана и Паштровића, закључен 4. априла 1423. године. Тај уговор Љубиша у свом делу помиње на више места, а у овој причи даје му посебан значај.

Према томе, кад Кањош у овој Љубишиној причи каже: „Ја сам се предао дужду да му тобоже не давам ништа“, то је цела истина и са становишта историје. Поменути уговор се у овој причи не наводи само као историјски оквир главном догађају, него представља и његов најдубљи мотив, објашњава га и осмишљава. Из тога следи да се уз помоћ нових и убедљивих података може доказати како је

и ова Љубишина приповетка, можда и више него неке друге, настала као резултат „синтезе измишљеног и повијесног“.

Поменути уговор је научницима донедавно био познат само из књиге Шиме Љубића *Лисџине о одношајих између Јужнога Словенсџива и Млеџачке реџублике*, која је штампана 1886. године у Загребу. Чини се да та публикација садржи препис оригинала који је прављен на латинском језику, потписало га је четрнаест паштровачких племића и првака. На десетом месту налази се и име *Kanjoŝ Bladenovig blisighuja*.

Недавно је, међутим, у Минхену објављено више књига под заједничким насловом *Akta Albaniae Veneta*, а у другом делу XI тома штампан је и онај уговор између Паштровића и Млечана, али овог пута на италијанском језику. То ће на цео случај Љубишине приче бацити посве ново светло. Тај препис, односно превод, прављен је 12. маја 1424. године у дуждевој палати и разаслан је представницима млетачке власти, стога је ваљда и био преведен на народни језик, да се упознају с његовим одредбама и да се по њему владају. На овом документу изостављен је потпис једног паштровачког племића, *Johanisa Chiudisa*, али су потписивачи и преводиоци уговора имена и презимена још неких потписника толико изобличили и унакарадили да их данас на једвите јаде распознајемо. Међу њима је на деветом месту опет *Cagnios*, дакле, Кањош, али сад са презименом *Macedonovich*. У то се, заправо, нама недокучивим путевима, прометнуло оно *Bladenovig* из латинске верзије уговора. Оно *blisighuja* постало је у новој, италијанској верзији *Blisach* и, уз то, одвојило се од личног имена *Cagnios*, односно Кањош, и везало се за име сљедећег потписника, *Vochotu Dragoviga*, зацело Вукоту Драговића, па је тако *Vochota*, односно у новој верзији *Vazetta*, добио ново презиме, а своје је презиме, које се у овој верзији прометнуло у *Dragoexich*, „позајмио“ наредном потписнику, *Radichu*, иако овај ни раније није био без презимена, међутим, сад је постао власником још једног.

У први мах нисмо били сигурни да је Љубиша неки од поменутих докумената имао у рукама и да их је читао, а данас нимало не сумњамо у то да му је била савршено добро позната најмање она верзија уговора на италијанском језику, а, може бити, и једна и друга. Шта нас је навело на такав закључак? — У првом реду то што се на почетку приповетке *Кањош Мацегоновић*, за коју се каже да је „из петнаестог вијека“, и коју, уз то, „зна сваки Паштровић“, не само изричито спомиње уговор између Млечана и Паштровића, него

се из њега наводе и такве појединости које никако нису могле бити преузете из усменог предања: „Кад их (то јест Паштровиће — Љ. З.) гладне године¹ 1423. почетком травња превари и премама поморски војвода Бембо да се својевољно метну под закриље крилатога лава Светога Марка, да их тобож Турчин не опржи, уговоре писмено на Дробноме Пијеску, да ће им се оставити у свој цјелини староставник, и да им се неће узимат никакав порез ни данак новчани ни крвни.“

Овакве појединости из уговора, као што су: име млетачког војводе *Francesco Bembo*, који је представљао дужда и Сенат, година и место потписивања, па чак и оно: „почетком травња“, а на документу збиља стоји да је уговор склопљен 4. априла — зацело се ни на који други начин не би могле знати осим непосредним увидом у поменуте документе. У једном свом другом тексту он тај датум чак сасвим тачно наводи. Кома пак ни ово није довољан доказ да је Љубиша уговор који спомиње у својој причи одиста имао у рукама, да га је пажљиво читао и, вероватно, из њега правио исписе, зацело ће престати да сумња кад му обратимо пажњу на једно место из пишчевог аутобиографског списка *Стефан Миширов Љубиша*, где, између осталог, стоји и ово: „Кад се је г. 1423. предала Млечићу општина паштровска, која је од пропасти српског царства неомовисно собом управљала, у уговору којег су склопили војвода поморски Франциско Бембо и главари паштровски, налазимо потпис *Blizaka Vezete*, откуд се види да је село и племе с почетка примило име ‘Близак’, а кућа се Љубишина нарекла стога, што су дошли с ријеке Љубишњице.“ Као што се сећате, казали смо да се на италијанској верзији уговора, одмах иза имена *Cagnios Macedonovich* налази име *Blisach Vazzetta*, а објаснили смо и то како се оно овде јавило. За овај податак је такође могао знати само онај ко је документ о коме је реч имао у рукама и пажљиво га читао.

Овај је податак, међутим, још занимљивији ако га посматрамо с једне друге стране. — Наиме, у својој аутобиографији наш писац о свом роду и поријеклу каже: „О племену Љубишину, које је дванаесто у општини паштровској, зна се ово: Почетком XI стољећа шљегла у приморје, с краја ријеке Љубишњице из Херцеговине два брата близанца, која су се смјестила у сред Паштровића, и ту ударила

¹ *Acta Albaniae Veneta*, tom XI, dio II, Miinchen, 1971, 221.

темељ селу *Близикуће* (близакове куће), гдје и дан данас племе Љубишино станује.“

Подсетимо се сад да на латинској верзији уговора између Млечана и Паштровића, а то је, према нашој оцени, оригинал, уз име *Cagnios* стоји *Bladenovig* и *blisighuja*. Прво би могло бити презиме по оцу, а друго, највероватније, ознака за племенску припадност. У овом *блисиџуја*, међутим, лако се препознаје име Љубишиног села и племена *Близикуће*, „гдје“, како рече наш писац, „и дан-данас племе Љубишино станује“. Следи недвосмислен закључак да је Кањош Мацеџоновић Бладеџоновић (можда и Младеџоновић) *Blisighuja* (Близикућа) далеки Љубишин предак, коме се он, за његово поштење и јунаштво одужује топлом причом. Отуда је стварно могуће, и вероватно, да је Љубиша о Кањошу усмено предање чуо у свом племену, па чак, можда, и о неком његовом необичном подвигу и мегдану. Напомињем узгред да се у публикацији *Akta Albania Veneta* изричито спомиње и Ђорђе Кањошев.

Надамо се да је сада посве јасно на основу чега је уследио наш закључак да је Љубиша и народно предање о Кањошевом мегдану са Фурланом чврсто уклопио у историјски оквир и можда баш ознаком „прича“ то хтео и да нагласи. Чини се, одиста, да је Љубиша и у овом случају имао на памети упутства свога нешто млађег, али врло угледног и ученог савременика Ватрослава Јагића, који је, слично Вуку Караџићу, поручивао књижевним ствараоцима свога времена и језика: „Ако желимо игда да се у мудрости прослаavimo, изучимо понајприје мудрост народну; ако хоћемо да права љепота сине из дјела наших, тражимо је на узорих народних.“ Јагић исправно запажа да је у њему савременом песништву „још једнако најпретежнија ‘епска страна‘“, и да оно још увек „зуји жицом простонародних пјесама“.

Све ово Јагић пише оне исте године 1866. године кад је и Љубиша штампао свој први оригинални књижевни састав *Бој на Вису*, поему од девет стотина гусларских десетераца за коју се све пре може рећи него да представља израз истинског поетског надахнућа. То је, разуме се, запазио и Јагић, па је у свом раду отворено и с разлогом критиковао Љубишу због мана његовог песничког првенца. Нашао је да је и Љубишин спев „пука, развучена имитација народног пјевања“, у „којих (Јагић мисли на народне песме — Љ. 3.), уз приповијест, још нека виша мисао влада“. Нагласио је без имало околишења да у делима која су се код нас појавила задњих година, а међу њима је била и наведена Љубишина песма, највише смета,

„оно прекомјерно развлачење које су многи наши пјесници канда једино из народних пјесама научили“.

Но Јагић није био од оних који само куде и замерају, већ је давао и савете и препоруке писцима, па је и у том свом раду нагласио да „карактеру и правцу нашега времена“ више одговарају „краће пјесничке приповијести изведене што из хисторије што из народних прича“, него стиховани састави настали дословним угледањем на епску народну песму.

Не треба нимало сумњати у то да је Љубиша врло пажљиво читао овај Јагићев рад (разлог смо довољно нагласили), и да је добро убрао у памет оно што велики слависта тражи и очекује од савременог приповедача. Да је наша претпоставка исправна, види се и по томе што наш писац у својој аутобиографији, коју смо већ неколико пута спомињали, кад говори о почецима свог књижевног стварања, најпре наводи преводе са италијанског из 1862. године, па затим приповести, док поему *Бој на Вису*, која је настала у међувремену, сасвим прећуткује. С друге стране, једна његова опаска из овог дела аутобиографије изазвана је, очигледно, непријатним сећањем на одзив који је у критици имао његов песнички првенац. „Види се“, вели, „да је с муком ступио на оригиналност“, а при томе мисли, дакако, на свој књижевни рад и мучно тражење стваралачког пута.

И у ономе што даље говори о свом књижевном раду лако се и брзо препознаје Јагић, односно његови ставови. Тако Љубиша посебно наглашава да „народна епика налази у њему свој живи и изворни изражај“. Међутим, иако је убеђен да се „епика код првобитнијех народа даје боље развити стиховима него ли прозом“, ипак му је јасно „да је већ дошло време да се с том првобитношћу опростимо, јер она тежи да нас остарјеле у повојама држи“. Сва ова лутања, несналажења и угледања помажу нам да исправније и лакше разумемо и објаснимо то како је Љубиша у свом књижевном раду „с муком ступио на оригиналност“, а то се, и да је писац желео, није дало сакрити, јер, како сам рече — „види се“.

Према томе, прича *Кањош Мацедоновић* испредена је, уз потпуно свесно и промишљено пишчево стваралачко опредељење, из усменог народног предања које је уклопљено у чврст и тачно одређен историјски оквир. Прича је, међутим, прављена превасходно по угледу на епске народне песме, а цела је истина и то да је Љубиша сва своја дела, па и ово, писао и „међу лучама Његошеве поезије“. Анализом која предстоји настојаћемо да докажемо овај суд.

Прво: шта би то било унесено и стилизовано у овој причи по узору на епску народну песму? — То је, ван сваке сумње, основни мотив, прича о мегдану између Кањоша и „неке чоечетине фурланске“, који представља праву правцату тему јуначке народне песме. Кањош, уз то по нечему, а особито по свом положају према дужду и Млецима, личи на највећег мегданцију наше народне епике, Марка Краљевића, који се, историјски гледано, педесетак година раније нашао у сличном положају према султану и Турцима. Кањош се „предао дужду“ управо да би избегао Маркову судбину, пошто му се она, с разлогом, учинила гором од оне која њега очекује. Кањош, пошто другог избора нема, пристаје да дужду целива руку само да га овај „брани од Турака“.

То је прижељкивао Кањош, а дужд је, опет, као и Марков господар, султан, мислио друкчије: уздао се да ће међу Паштровићима, новим невољним поданицима својим, затреба ли му, у свако доба наћи „вјерне слуге“ спремне „мријети“ за њега. Марко је, према епским песмама, султанов *џосинак*, мада, кад му није потребан, заборављен чами у његовој тамници. Кањошу се, кога иначе прогоне, киње и глобе млетачки жбири, кад дужду јако затреба, налаже да међу својом браћом, „скоро посињеној“, тражи дужду заточника, човјека који ће уместо дужда изићи Фурлану на мегдан. То се, ко бајаги, не тражи поради дужда самог, јер би он и међу својим Млечанима могао наћи заточника, и то „среда“, него се то чини поради самих Паштровића, којима се овим жели, ништа мање, него „отворити пут славе, поштења и неумрлости“.

Разуме се, Кањош није наиван; осећа он добро да Латини и не соли, да слажу „масне на празне“, али му и те како годи оно што покушавају пред њим узалуд да сакрију, то јест, да су се силно уплашили и да у њему и његовој браћи траже спас. То је дирљиви сан поданика о надмоћи над оним коме се служи, ко се признаје за господара. Сан о невољама у које моћни господар запада и из којих га нико други не може избавити, нити му толико бити поуздан и веран као ти његови неправедно занемаривани и понекад и презрени поданици. Ни Мусу Кесеџију, кад се цару „одврже у приморје равно“, нико не може да савлада до нашега Марка Краљевића, који тиме доказује султану како грдно греша што друге више уважава и више им верује, јер од њега нема ни вернијег ни вреднијег. Марко ће то, међутим, морати више пута да доказује јер моћници брзо заборављају, а и не уважавају довољно услуге и жртве потчињених, па ће тако своју верност и вредност, односно верност и вредност народа коме припада, једном доказивати и у околностима које још

више од његовог мегдана са Мусом Кесеџијом подсећају на оне у којима делује Кањош. Некакав Арапин пао под Стамбол и зарекао се:

„Ал’ тако ме не родила мајка,
већ кобила, која бедевију,
запросићу у цара ђевојку;
јал’ ће ми је царе поклонити,
јали ће ми на мејдан изићи!“

И „чоечетина фурланска“ разапне шатор „испред града“ и позива дужда на мегдан, а „ако му не изиђе или заточника не пошаље, а он да му преда круну и кључеве блага Светога Марка, и јединицу кћер за жену“. И једном и другом сличан је и онај Арапин што је пао под Солун и од града тражи достојног противника или велики намет и онај срамни данак, који ће у самртнику Дојчилу изазвати гнев и покренути га да учини нечувени подвиг: задњим напором снаге да ослободи вољени град и породицу невидовне беде и срамоте.

Марко Краљевић има нечисту савест због јасне свести да служи туђину који га вара и не цени по заслуги, а слично осећање мори и Кањоша, односно Паштровиће, па неки предлажу да се ослободe „тијех лажица“, то јест уговора и погодбе с Млечанима, да буду слободни и своји. Они сами себе коре што нису „држали за једно уже с осталим Србима и бранили своју неодвисност на шиљку од мача“. Чини се да готово исту горчину налазимо и у Марковом резигнираном прекору самоме себи:

„Тешко мене и тебе, соколе,
лов ловећи с Турци без Србаља,
лов ловећи, криво дијелећи!“

А поготову су горке и опоре речи Маркове мајке Јевросиме, која је свесна да се боље и о бога оглушити него о жељу и позив турскога цара:

„И бог ће нам, синко, опростити,
а Турци нам неће разумјети.“

И у Љубишиној причи „један из народа“ говори да је „камена“ свака погодба с јачим од себе, али је једнако потпуно свестан да је

она била нужност која се морала прихватити. Сад бар треба искористити то што је неко и Млечане „ставио у козји рог“, без обзира на ризик, јер се таква прилика не може поручити онда кад затреба. Паштровићи су свесни да су остали усамљени, да су они који би им помогли такође у невољи: „Паде Србија, паде Босна... паде зецка бановина“, а њих је „шака људи на похарици с мора и са суха“ и не могу се сами успешно рвати и носити с моћним непријатељима. Исто је тако и војвода Рајко из народне песме свестан да је са својим народом остао сам у Срему „као суво дрво у планини“. Некад је, међутим, било и јунака и снаге, а данас „тога нема ниједнога“. Исти јецај и исто незнађе осећа се и код једних и код других, јер сви они и живе у приближно истом времену и истим околностима.

Кањош има још ближих рођака у неким муслиманским епским песмама у којима се такође говори о честим и успешним мегданима људи из наших крајева с разним султановим одметницима и противницима, који га на различите начине уцењују и изазивају. Та је сличност вишеструка, почев од тога да и Кањош настоји да својом појавом и раскошним оделом задиви дужда и његову околину, који, баш као и султан, никако да се уразуми и већ једном схвати да су му наши људи најпоузданији заточници. Стога он, пре него што ће изићи пред дужда, облачи на се најскупоценије одело и припасује „мач вуковац у сребрнијем плочама“. Колико је Кањошу стало до утиска који ће оставити на Млечане, и поред привидне равнодушности, чак би се рекло неке врсте разметања тиме што је изгледао наочи „шака јада“, види се понајбоље по томе што ће опис свога руха и оружја завршити искреним и дубоким уздахом: „Ах, леле да бијаш височији!“ То што је Кањош мали растом, а велики духом и срцем, иде у исту врсту односа које негује и с посебним задовољством истиче и наша епска народна песма. Неко од кога се то најмање очекује чини подвиге који други не могу: надјачају и надмудре све противнике. Такви су Мали Радојица, Милош Војиновић, Будалина Тале и други јунаци наших епских народних песама.

Сличност Кањоша Мацедоновића са епским јунацима наше народне песме огледа се и у оном најбитнијем: испољавање надмоћи, и то не само у односу на цареve отворене непријатеље и противнике, већ нарочито у односу на оне притворне смутљивце и улизице, тобожње цареve саветнике и помоћнике који, у ствари, само гледају своју корист, а оне праве и постојане цареve узданице мразе и пањкају цару. Млечани су такође увек спремни да преваре и потцене наше људе, отуда и онај „ћелавац“ презриво говори Кањошу: „Ја

знам боље кад спавам него ти кад се разбудиш.“ Млечани су „старе варалице“, па се свим силама упињу да пред Кањошем сакрију истину како се међу њима Фурлану не може наћи противник, па је невољни дужд „готов да се освати“ с њим и да му „преда господство“. Фурлан, говоре они Кањошу, и није неки јунак, већ обични „вједогоња“, смушена и неваљала рђа „којој је омрзло живјети“, а „пресвијетлом млетачком дужду“ не пристоји „каљати руке“ о једног таквог противника. Толико препредености и лукавости, ваља рећи, нису имали стамболски противници наших епских јунака, али је Кањош био дорастао и за ову врсту противника и обрачуна: „Што, пак, тражите дужду заточника да му одметника посијече, ја мислим, да кад није дично да се с њим дужде сијече, да му није ни дично слати мјести себе другога, јер су то двије срамоте.“

Духовна надмоћ нашега јунака особито се јасно и брито испољава у оним срчаним и умним одговорима Млечанима кад га они укоре: „Ми се надали да ће нам доћи бољи и виши јунак нег си т“. „Моја господо“, узвраћа јетко Кањош, „бољи и виши пођоше бољижема и вишијема, а ја једва и вас допадох.“

Изузетно вешто, с врло изоштреним осећањем за посебну врсту духовитости и беседничке рескости којом је обиловала ратничко-патријархална анегдота, уграђује Љубиша ту врсту усменог стваралаштва у своје непоновљиво „пучко краснорјечје“. Нека несвакидашња, здрава и крепка духовна зрачност лебди као ореол око готово сваке Кањошеве речи. Снага његовог духа и срца много је импресивнија од снаге тела, можда баш зато што стоје у привидној несразмери. Она тако одрешито издија из оног замаха којим отисне од обале чун којим је допловио до острва на коме ваља да дели мегдан с фурланском грдосијом.

„Не требују нам два, — ја ћу се твојим вратити:

а теби већ не требује ни чуња: ти си своју чашу испио.“

Кад му се сад Фурлан већ осетно блед и заплашен стане хвалити колико је јунака послао на онај свет, Кањош ће њему брк у брк:

„Мучи, рђо; ти нијеси јунака још ни видио, камо ли убио!“

Новим врлинама бљеснуће Кањошев лик кад остане миран пред магичним сјајем дуката, од којих му рекоше да као награду што је погубио Фурлана може узети колико га је воља. Не без извесне театралности, Кањош одмерено и мирно вади дукат из свога тобоца и убацује у препуну скрињу, говорећи зачућеним Млечанима: „Да се из ове скриње диже, а не меће, то би благо брзо нестало: брзо бисте јој дно виђели.“ Кањош је, истина, и раније показао

да се лако одриче дуката, што га не препоручује особито као трговца, али трговање је, рекло би се, његов узгредни посао, којим се не може стећи глас, а камоли ући у причу „коју зна сваки Паштровић“. То се постиже тек онда ако се у свакој прилици испред личне користи ставља корист колектива коме се припада, ако се мисли на његов образ, на његово осећање чојства и јунаштва. Стога се он одриче дуката, али тражи од Млечана да нам не узимају „царине ни мрнара“ и да поштују погодбу „коју смо утврдили при предаји“.

Јунаци наше народне епике воле, кад учине какав велики подвиг, и непосредно да осете како им се диве и како их славе и то, пре свега, кад то чине они који су иначе склони да их потцењују и испред њих стављају којекакве „муртате“ и „шићарције“. Често се цео јунаков подвиг осмишљава и мотивише тим дивљењем и, као бајаги, кајањем и уразумљивањем султана, који сад изнова потврђује заборављене и занемарене привилегије и обећања. Јунацима у таквим приликама посебно годи задивљено присуство женског ока и срца. Тако се и Кањош Мацедоновић после брзог и победоносног мегдана с Фурланом једва пробија путем према дуждевој палати, јер се ту „дјеше скупило све што је жена у Млецима“. Оне ће ступати полагаано и свечано за њим „у пратњу“ и своје дивљење изражавати „појањем и весељењем“. Песма што слави и изражава удивљеност околине највећа је радост за све епске јунаке, сан који се само реткима претвара у јаву. Ако се славобитна песма разлеже из женских груди и грла, онда је то врхунац победничког заноса за сваког јунака, а младог — поготову.

Готово је излишно свако даље навођење унутарњих сродности и додира између наших епских народних песама и Љубишине приповетке *Кањош Мацедоновић*, али осећамо потребу да истакнемо како уз те сличности у духу, постоје и оне које се огледају у првом реду у изразу, то јест, самоме руху. Оне се најочигледније испољавају у дословном присуству гусларских десетераца и синтагми, особито у говору пишчевих личности. Ево неколико примера за то:

Да их, тобож, Турчин не опржи...
Он је скоро походио Млетке...
А он да ме брани од Турака...
Поведе ме да пишемо жалбу...
Да ти вежем руке наопако...
А вјеруј ми, незнана делијо...
Виђе суђа да не угонета, итд.

Ту су и они за народну песму карактеристични изрази: *вјерне слује, мејдан јуначки* и слично, што све доприноси осећању да се и овде крећемо у свету народне песме. Па ипак, свет Љубишине приче делује нешто опуштеније, мање је укрућен и свечан од света наше јуначке народне песме. У њему речи и покрети, призори и схватања стоје готово увек бар за корак ближе обичном, свакодневном животу, у њему има више оног „ситног“ и „случајног“.

Рекли смо, а онда смо обавезни то и да посведочимо, да се и у овој Љубишиној причи осећа утицај Његошевог поетског израза и мишљења. Тај се утицај у причи *Кањош Мацеџоновић* може непосредније показати и на дубљем, унутарњем плану, али и на плану спољашњих ознака стиха и израза, иако је то најчешће дато у једном те истом. Кањошево понашање у Млецима, његов доживљај тог прекоморског света, посебно њихових чиновника и надлештава, а поготову причање Паштровићима о свему ономе „што је тамо скупио и амо донио“ подсећа, често неодољиво, на војводу Драшка из *Горској вијенца*. Има ту, разумуме се, и разлика: у Драшковом односу према Млецима нема ничег поданичког, дубље је и свестраније сагледан тај излуђени свет беспослице и изобиља, али је хуморна дистанца према њему и код једног и код другог, у суштини, иста. Пођимо, међутим, редом.

Паштровићи су се окупили на „главној скупштини“ на „обичном мјесту“ за тај догађај, а Кањош међу њих долази „у доцније“, баш као и војвода Драшко, који такође затиче своје земљаке на скупштини, а одоцнио се толико да су га већ сви били готово заборавили. И један и други долазе непосредно из Млетака. И Црногорци и Паштровићи траже одмах од придошлица да им причају „штогод од Млетака“, а они то чине без оклевања јер се ту радо прича, а још радије слуша лепа и занимљива прича („причање је души поластица“). У Драшковој причи и духовитој оцени принцип изгледа тако јадно да се није морао „бојат од урока“, а дужд се у Кањошевом виђењу и казивању провео још горе: „Овај не може ни репа вући камоли мегдан делити“, закључио је Кањош тек што је угледао дужда како му се приближава. У *Горском вијенцу* ведри шерет кнез Роган опомиње Хаџи-али Медовић кадију, слушајући његово лисичење и мудровање, ријечима: „Ефендија, ти не угонета“, а у причи *Кањош Мацеџоновић* млетачки „суђа“ у сличној ситуацији сам „виђе да не угонета“. У виђењу и доживљају владике Данила Црногорци су део нашега народа који се, не пристајући ни по какву цену на ропство или издају, „збјежа у ове планине“, наравно, са

светим аманетом у њедрима да сачувају своје „дивно име“ и „свету слободу“. Код Љубише је то такође, како рече један од „суђа“, народ који „придјеже у те планине“, где се колико-толико слободније дише. Код Његоша „вражје племе“, то јест Турци Османлије, зобље и гута редом народ за народом, а код Љубише падају редом „силна царства и клонуше страшне војске пред силом азијацком“. Црногорци — „мало руках, малена и снага“, а Паштровићи — „шака људи на похарици с мора и са суха“. Млетачка обећања трају код Љубише „колико мачки муж“, уговором зајамчене „слобоштине“ и привилегије крње се и поткресују немилице, а код Његоша сва млетачка обећања брзо излињају — „ка да ништа ни зборено није“. Код Његоша су лукави Млечани „домамили“, преварили и „похватали“ нашу браћу Хрвате и Далматинце, а онда са њима пунили бродове и слали их „у свијет бијели“; код Љубише млетачком војводи Бембу пође за руком да „гладне године“ његове Паштровиће „премама и превари“ на лажна обећања, да би одмах иза тога погазили своја обећања: увели царину и почели „узимати мрнарe“. Код Његоша је песма коју пева коло „из главе цијела народа“, а код Љубише Кањош тражи путни лист за одлазак у Млетке, „нека зна дужде да идем из главе цијела народа“.

Кањош и Драшко су, ако и не рођена браћа, а оно, по свом начину резоновања, схватању чојства и јунаштва, одиста врло блиски рођаци. Они својом духовитом и реском беседом, бистрим оком и хитром памећу показују да ти странци, који нас понекад задиве и лажним блеском, нису свет који би по сваку цену ваљало следити и опонашати. Често су наше понашање, навике и схватања само друкчији од њиховог, а никако и обавезно примитивнији. Нама, наиме, понекад недостаје поверења у сопствене снаге и сопствене вредности, а то се у нарочито оштром виду испољи и покаже у периодима кад лутамо и посрћемо.

Ми се уистини надамо да смо успели бар донекле да докажемо и покажемо какве је све намере и узоре имао пред собом Стефан Митров Љубиша лаћајући се тешког и сложеног задатка да нам исприча предање о свом далеком претку Кањошу Мацеџоновићу. Очигледно да је и овде имао на уму оно што је о свом књижевном раду једном сам истакао: „Моја је намјера била, да овом радњом учувамо неколико знаменитијех догађаја своје отаџбине, а узгред да опишем начин живљења, мишљења, разговора, напакон врлине и пороке својијех земљака. Пак све то да предам потомству онако како сам чуо и упамтио од старијех људи, јер видим да се сваки дан те ствари

преображују и гину све што је напреднији утицај и поплавица туђинства.“ У овој причи, међутим, далеко су снажније истакнуте врлине пишчевих земљака од њихових мана и порока, па је по томе она, можда, нешто романтичнија од других његових приповедака.

Сви спомињани Љубишини узор и учитељи, а било их је свакако и више, сами по себи не би могли створити овако особено и значајно уметничко дело да Љубиша сам није био и добар ученик и приповедач раскошног дара. Права је штета што се књижевним радом бавио једва једну деценију, па и то уз низ других јавних и врло одговорних политичких послова.

Последњих година књижевно дело Стефана Митрова Љубише све више и све успешније се проучава и осветљава, али је остало још сасвим довољно простора и разлога за нове трагачке напоре, па и друкчије виђење неких његових битних, пре свега, животних, а онда и стваралачких опредељења. Колико је и како Љубиша узимао грађу из усмене традиције, на који ју је начин дограђивао и уграђивао у своје књижевно дело; како је фраза пучког красноречја оплодила његово приповедање — о свему томе се може још непосредније, са очигледнијим доказима, говорити. Уз то, посебну пажњу ваља обратити на историјску заснованост Љубишиних приповедака, јер нас и подаци које смо у овом тексту саопштили упозоравају да је он, осим тога што је био пажљив и уман слушаца легенди и предања, налазио времена и интереса да завири и у архиве у којима су сачувани најјаснији трагови историјских збивања и мена.

И на самом крају једна сасвим овлашна примедба. – Подсећам, најпре, на Љубишине речи из аутобиографије да су делови братства његовог племена почетком једанаестог столећа „шљегла у приморје с краја ријеке Љубишнице из Херцеговине“. У Херцеговини нема реке с таквим именом, али постоји планина Љубишња која је, додуше, данас у саставу Црне Горе, чије име чак и више од имена непостојеће реке у Херцеговини подсећа на назив Љубишиног племена, односно братства. Зауставио бих се на тој примедби без изрицања било каквих претпоставки.

Ljubomir ZUKOVIĆ

KANJOŠ AND LJUBIŠA

Summary

In the last years the literary work of Stefan Mitrov Ljubiša has been all the more and successfully studied and illuminated, but there is still quite enough space and reasons left to invest into the new inquiring efforts, including the different view on some of his important, above all, vital and creative orientations. How much and how Ljubiša availed himself of the material belonging to oral tradition, in which way he upgraded and introduced it into his literary work; how the phrase of folk's figurative speech has impregnated his narrative — on all of this one can discuss even more directly with more clear evidence provided. Furthermore, special attention should be paid to the historical foundation of Ljubiša's novels, since the findings that we present in this text also indicate that, besides being careful and smart listener of legends and stories, he found time and interest to get an insight into the archives which preserve the most evident traces of the historical happenings and changes.

Key words: *S. M. Ljubiša, Kanjoš Macedonović, analysis, tradition, history, reality, imagination, tribe, epics, heroics, wisdom, wittiness*